

Gyermekvédelmi kutatások és tanulságaik

Tanulmányunkban azokat az empirikus kutatásokat mutatjuk be, amiket a személyes gondoskodásba került gyermekek körében végeztek az 1997 – a gyermekvédelmi törvény megszületése – előtti és utáni időszakban. Elsősorban a gyermekotthoni/nevelőotthoni kutatásokat tekintettük át és kevésbé foglalkoztunk a speciális és különleges gondozást igénylő gyermekek helyzetére vonatkozó vizsgálatokkal. A '70-es években Hanák (1983) végzett átfogó szociológiai kutatást, amit hosszú ideig nem követett újabb. Kevés országos, reprezentatív vizsgálat készült az elmúlt évtizedekben, annak ellenére, hogy a téma erre bőven kínált lehetőséget. A kutatók érdeklődését leginkább az állami gondozásból kikerülő fiatalok helyzete, társadalmi integrációja keltette fel.¹

■ KUTATÁSOK 1997 ELŐTT

Hanák (1983) állami gondozott gyerekek körében végzett kutatása átfogó szociológiai kutatás. A szerző állami gondozott gyerekek szociális, családi hátterét, nevelőotthoni elhelyezésének körülményeit vizsgálta Budapesten. Arra volt kíváncsi, hogy a szülők számára mit jelentett a gyermek családból való kiszakadása, hogyan élték meg a gyerekek a családdal töltött éveket majd az állami gondozásba vétel élményét. A gyerekekkel készült kérdőív kérdései a nevelőotthoni körülményekre, annak megítélésére vonatkoztak. A szerző 229, nevelőotthonban élő fiatalal végzett kérdőíves vizsgálatot, interjút készített állami gondozottak szüleivel, illetve 21 olyan fiatalal, akik már kikerültek a nevelőotthonból. További vizsgálati módszerként a gyámügyi iratok elemzését választotta. Az állami gondozásban élő gyerekek családi körülményeire vonatkozóan megállapítja, hogy a szülők többsége alacsony iskolázottságú, fizikai foglalkozású. Körükben sok az egyszülős család, valamint a sokgyerekes család. A gyerekek 95%-ának a szülei élnek, nem elárvult gyerekekről van szó. A gyerekek 70%-ának a testvére is állami gondozott. A családokra nagyfokú labilitás, fluktuáció jellemző. Ezzel függ össze a családok képlékenysége is: könnyen engednek szélnek családtagokat, és könnyen fogadnak be újakat. A családi mikrokörnyezetet gyakorta a pillanatnyiség, a jelen érdekei uralják. (Hanák, 1983. 96.)

A gyámügyi iratok adatainak elemzése szerint a gyerekek 62%-a a szülő elhanyagoló nevelése miatt kerül intézménybe. A fiatalokkal készült interjúkból kiderült: elsősorban az állami gondozás előtti időszakban átélt eseményeket tartották fontosnak megemlíteni.

A társadalmi beilleszkedésükre vonatkozóan a következő megállapítást teszi a szerző: azok illeszkednek be nagyobb konfliktusok nélkül, akik valamilyen társadalmi – főként munkahe-

lyi – támogatást kaptak önálló életük kiépítéséhez, a hátrányok leküzdéséhez (Hanák, 1983. 193.)

A szülőkkel készült interjúk alapján a szülők különböző csoportját határozza meg a szerző. Az első csoportba tartoznak azok, akik tragédiaként élték meg a gyermekük családból való kiemelését. A másik típus elfogadja az állami gondozást azzal az indokkal, hogy saját gyerekkori helyzetükkel és élményeikkel szemben ma kedvező körülmények között élnek az állami gondozott gyerekek és talán jobb helye is van a gyermeknek a nevelőotthonban, mintha a szülővel élne. A kutatás felhívja a figyelmet az állami gondozott lét újratermelődésére is.

Az állami gondozottság újratermelődésének nagy szerepe van, hogy az állami gondozottsággal járó hátrányok különösen a múltban, de sok vonatkozásban még a jelenben is az állami gondozottság utáni életszakaszra is kihatnak. E különböző tartalmú, jellegű és súlyú hátrányok – mint például a család támaszának hiánya általában alacsony iskolai és szakmai végzettség, a lakáshiány, az önálló élet megteremtéséhez szükséges készségek elégtelensége, több irányú beilleszkedési nehézség stb. – egymással találkozva és egymás hatását felerősítve reprodukálják azokat a körülményeket és okokat, amelyek a volt állami gondozott szülő gyermekénél is gyakran elkerülhetetlenné teszik a gyermek állami gondozásba vételét. Az állami gondozott családok újratermelődése tehát nemzedékről-nemzedékre áthagyományozódott objektív és szubjektív hátrányok megmaradásával, továbbélésével magyarázható. (Hanák, 1983. 193.)

■ A '80-AS ÉVEK GYERMEKVÉDELMI KUTATÁSAI

Az 1980-as években több kutatás született, ami részben a Társadalmi Beilleszkedési Zavarok (TBZ) kutatási főiránynak is köszönhető.

A '80-as években induló kutatás 6 témakört ölelt fel. A kutatók vizsgálták az öngyilkosságot, a mentális zavarokat, a bűnözést, az alkoholfogyasztást, illetve a gyermek- és fiatalkori veszélyeztetettséget. Ezek a jelenségek tömegesen fordultak elő a vizsgált időszakban Magyarországon. A TBZ kutatások eredményeként javaslatok születtek a változtatásra. A javaslatok készítésekor a szakemberek figyelembe vették a gazdasági-társadalmi feltételeket és kiindulópontnak az intézményrendszer átalakítását tekintették. A koncepció szerint a változtatást, fejlesztést a leginkább veszélyeztetett társadalmi csoportokban kell kezdeni. A fejlesztési koncepcióban a szakemberek a gyermek- és if-

¹ Ez igaz az 1997 előtti (Hanák, 1985), Novák (1985), Veres-Brezovszky (1990), Stauszné (1990) és az 1997 utáni Szikulai (2004), Rácz (2006) időszakokra is. A kutatások másik csoportját a történelmi kutatások alkotják Gergely (1997), Herczog (1997).

Az intézmények szervezeti átalakulását és annak következményeit kutatta az Állami Számvevőszék (2004) és Vidra-Szabó (2002). A gyermekek elhelyezésének körülményeit, életmódját, iskolázottságát Hanák (1983), Hazai-Volentics (1986), Arató-Csizmadia-Szabó (2002), Zsámbéki (2004), Örkényi és mtsai (2005) vizsgálták. Az utóbbi években egyre több olyan kutatás születik, amely a roma gyermekek helyzetét vizsgálja a gyermekvédelem rendszerében. Ezzel a témával foglalkozott Messing-Neményi (2007), Herczog-Neményi (2007), Havas-Herczog-Neményi (2007).

júságvédelmet tekintették kiindulópontnak. A prevenciót a gyermek- és ifjúságvédelem területén kell kezdeni az elképzelés szerint. A kutatók megfogalmazták az intézmények közötti együttműködés szükségességét. Ma az látszik a legnagyobb nehézségnek, hogy az iskola nem tudja kinek, mikor, „mit jelezzen”, milyen segítségért folyamodjék, kézzelfoghatóan mit tegyen, ha nevelési erőfeszítései csődöt mondanak. (Pataki, 1986. 81.) Felszínre került az intézményrendszer átalakításának fontossága, az intézmények közötti koordináció szükségessége, az intézmények reformja, valamint új intézmény, a családsegítő létrehozása. A kutatás szerint az intézmények koordinációjával egy olyan intézményhálózat jöhet létre, ami átfogóan kezeli a TBZ problémákat. A nevelési intézmények esetében hangsúlyozzák a gyermekvédelmi felelős pozíciójának a megerősítését az intézményekben. A szakemberek javaslatot tettek független gyermekvédelmi felelősök alkalmazására a kedvezőtlen helyzetű iskolákban, ott, ahol a tanulók több mint 25%-a veszélyeztetett.

Ezekben az években a kutatók figyelme a volt állami gondozottak felé irányult. Többen is arra keresték a választ, hogy hogyan alakul a nevelőotthonokból kikerült fiatalok sorsa. Hanák Katalin (1985) kutatásának célja az volt, hogy a volt állami gondozottak körében a teljes életút feltérképezésével képet kapjon az állami gondozás utáni életszakasz beilleszkedést segítő és gátló tényezőiről. A kutatásban 19-28 éves volt állami gondozott fiatalokat kérdeztek meg. Módszerként a mélyinterjút alkalmazták, amit 48 fővel készítettek el. A kutatásban a következő eredmények születtek a társadalmi beilleszkedést befolyásoló főbb tényezők a nevelőotthoni nevelés, családdal való kapcsolattartás, iskolázottság, munkahelyi beilleszkedés, devianciákra vonatkozóan: a válaszadók 1/5-e szerint a nevelőotthon semmire nem készít fel. A másik ötöde az önállóságra való felkészítést nevezte meg erényként. A többiek hiányolták az önállóságra nevelést a mindennapi életben való eligazodáshoz szükséges ismereteket, ugyanakkor elismerően szóltak arról, hogy a nevelőotthon iskoláztatta őket, rendre nevelte és szakmára taníttatta őket. A kutatás a családdal való kapcsolattartásra vonatkozóan megállapította, hogy a gondozottak több mint felének megszűnik, meglazul, érzelmileg kiürül a családdal testvérekkel való kapcsolata. A volt állami gondozottak fele visszaköltözött a családdal, mert más megoldást nem talált. Amennyiben a család nem tudja vagy nem akarta visszafogadni maradt az ágybérlet, albérlet és a munkásszálló. Azt is megállapították, hogy nem ugyanahhoz a családhoz költöznek vissza a fiatalok, hanem rosszabbhoz. Felmerült a kérdés miért nem történik semmi, hogy a családok visszanyerjék épségüket, alkalmassá váljanak a szerepek betöltésére, és ne csúszzanak lejjebb. Hanák (1985) azt is megállapítja, hogy a volt állami gondozottak gyerekei közül jó néhány ugyancsak állami gondozásba kerül. A megkérdezettek 10-15%-a folyamatosan nemzedékről- nemzedékre állami gondozásba adja a gyermekét. Az iskolázottságra vonatkozóan kiderült, hogy a szülők meglehetősen alacsony iskolázottsági, szakképzettségi szintjéhez képest a volt állami gondozottak mindenképpen iskolázottabbak, szakképzettebbek. (Hanák, 1985. 151) A nagy többség elvégezte az általános iskolát a lányok 40, a fiúk 46%-a megszerezte a szakmunkásvégzettséget. A lemorzso-

lódás összefügg azzal, hogy az állami gondozottak az átlagosnál gyakrabban szorulnak kényszerpályákra, vagyis kisebb lehetőségük van a szakmaválasztásra. A kényszerpályák a lemorzsolódáson kívül abban is megbosszulják magukat, hogy a szakmunkás bizonyítványt szerettek közül jó néhány nem a szakmájában, hanem betanított munkásként vagy segédmunkásként dolgozik. (Hanák, 1985. 152)

Többeknek beilleszkedési zavara van a munkahelyen, ami a kutatás szerint a fiatalok türelemnek hiányára, a munkaszervezethez való alkalmazkodás nehézségeire és a munkahelyi előítéletekre vezethető vissza. A devianciákkal kapcsolatban a szerző megállapította, hogy csökken a fiatalok deviáns magatartása felnőttkor felé érve. A leggyakoribb az alkoholfogyasztás a fiatalok körében, prevenciós program pedig alig van. Hanák (1985) felhívja a figyelmet az „ágés” szindrómára, ami sokat tapasztalt tapasztalatlanságot, látszatérettség mögötti éretlenséget jelent, és ez gyakran konfliktushoz vezet.

A kutatásban a fiatalok két nagy csoportja látszik kirajzolódni az egyik az önbíráskodó, akiben kifejlődött az állandó készenlét az őt ért valós vagy vélt sérelmek önhatalmú visszafizetésére. Konfliktuskezelési nehézségekkel küzd, agresszíven reagál. A másik csoport a megfélemlített „nyuszi”, aki nem tud sehol egyenrangú partnerkapcsolatot teremteni, és nem mer szólni, a sérelmeket az élet törvényének tekinti.

Novák Mária (1985) a hátrányos helyzet újratermelődésének okait kutatta. A hátrányos helyzetűek közé sorolta az állami gondozottakat. A megkérdezett 500 fő, öt, illetve tizenöt éve került ki az állami gondozásból, életkorukat tekintve 50%-uk 35 éven felüli volt, a többiek 25 évnél idősebbek. A kutatás két nagy szakaszból állt: az egyiket a helyzet és dokumentumelemzés alkotta – összesen 1700 fő adatait dolgozták fel –, a másikat országos reprezentatív minta alapján szociológiai adatfelvétel és mélyinterjúk alkották. A dokumentáció egységes feldolgozása és az adatgyűjtés céljából kérdőíves vizsgálatot végeztek a gyermekvédelem területén dolgozó szakemberekkel. A lakással való rendelkezés alapvetően befolyásolja az egyén társadalmi helyzetét. A fiatalok lakáskörülményeire vonatkozóan a következő eredmények születtek: a megkérdezettek kétharmada Budapesten és nagyobb vidéki városokban élt. A lakáskörülményeket a kutatók szegényesnek, elhanyagoltnak találták. Mindössze 13%-uk élt jobb körülmények között. A 35 éven felüliek többnyire önálló lakással vagy főbérlettel rendelkeztek. Ezek többsége azonban szükséglakás. A 24-25 évesek közül kevésnek volt saját lakása főbérlete. A megkérdezettek 2/3-ának a lakása 60 négyzetméternél kisebb alapterületű és egy részük peremkerületekben, slumos negyedekben található.

A kutatás egyértelművé tette, hogy nagy ellentmondás van a lakáshelyzet általános javulását jelző mutatószámok alakulása és a vizsgált populáció lakáshelyzete között. Az új és újabb lakással kapcsolatos rendelkezések miatt ez a réteg saját erőből nem tud magának otthont teremteni, mert jövedelméből a mindennapi létfenntartásra is alig futja. (Novák, 1987. 67.)

Hazai-Volentics (1986) a nevelőotthonban élő gyerekek életmódját, csoportszerkezetét, szabadidős tevékenységét kutatta. A

kutatás további célja a nevelőotthoni életmód megváltoztatása, szabadidős tevékenységek gazdagítása volt. 17 nevelőotthonban 31 közösséget kérdeztek meg, összesen 451 gyermeket. Módszerként a kérdőívet, a dokumentumelemzést, a szociometriát, az Irle-Csirszka féle érdeklődésvizsgálatot és az időmérleg készítését választották. Meghatározó szerepe volt a nevelőotthoni életmódkutatásban az időmérleg vizsgálatnak. Egy hétvégi és egy hétköznapi nap tevékenységrendszerét figyelték meg. Az étkezésre fordított idő mennyiségét kevésnek találták, ami nehezíti a helyes étkezési szokások kialakítását. Ugyanez igaz a személyi higiéniára fordított időre is, ami nem volt több napi 15 percnél. Jelentősnek találták viszont a tanulásra fordított idő mennyiségét, ami naponta 132 perc volt. A nevelési dokumentumokból azonban az is megállapítható, hogy a jelentős mennyiségű tanulási idő általános jellemzője a hétköznapi nevelőotthoni életnek. (Hazai-Volentics, 1986. 225.)

A szerzők szerint a munkára nevelés, az önálló munka a körletrend fenntartását jelenti elsősorban. Értelmes, folyamatjellegű munka tevékenységre kevés példát találtak. A szabadidő eltöltésére vonatkozóan a szerzők megállapították, hogy tényleges sporttevékenység csak 11 csoportban található, pedig a sport fontos személyiségformáló eszköz. Kultúrálódást szolgáló tevékenységek (mozi, színház, rádió, hangverseny, tv-nézést soroltuk ide) a tv nézés kivételével igen kis számban szerepeltek. Hétköznap 4, hétvégén 9 csoportnál rögzítettünk ilyen tevékenységet, de ezek több mint fele mozi látogatás volt. E tevékenységek éves szinten megjelenő gyakoriságát is figyelembe véve bizton állíthatjuk, hogy a nevelőotthon a kulturális értékek elsajátítását, mint fontos szocializációs feladatát nem jó szinten, úgy tűnik, hogy túlzottan a tv-re hagyatkozva látja el. (Hazai-Volentics, 1986. 228.) A vizsgált időszakban a gyermekönkormányzatok elvéve működnek. A kutatópáros szerint pazarló időkezelés jellemző a nevelőotthonra.

Az életmód uniformizáltságából adódik az időfelhasználás zavara, amely egyes tevékenységek kívánatosnál rövidebb időtartamában a tevékenység nélküli idők halmozódásában jelenik meg. A nevelőotthoni életmód jellemzőjének kell tekintenünk, az ún. kettős zártságot, amely abban nyilvánul meg, hogy a gyermekek a nevelőotthonon és a saját csoportjukon kívül csak korlátozott időtartamot tölthetnek. A kettős zártságra mutat az a tény is, hogy elenyésző gyakorisággal lépnek be külső személyek a nevelőotthon, az egyes csoportok életébe, és, hogy a külső kapcsolatok teremtésének szinte kizárólagos színtere a nevelőotthonon kívüli iskola.

(Hazai-Volentics, 1986, 229.)

1988-ban készült el a pest megyei csecsemőotthonok egy részének bezárása kapcsán az az elemzés, amely azt vizsgálta, milyen módon lehet nevelőszülőkhöz kihelyezni, hazagondozni, vagy örökbe adni 3 év alatti intézetben élő gyerekeket, és miért olyan nagy az ellenállás az intézmények, gyermekvédelmi szakemberek részéről. Miért nem kerülnek be a gyermeklélektan már akkor is több évtizede ismert tényei a koragyermekkorai egyszemélyi kötődési szükségleteiről, biztonságos, elfogadó, a gyerek szükségleteire reflektáló gondozásáról a hazai gyermekvédelmi gyakorlatba, kiemelten a 6 év alatti gyerekek esetében. (Herczog, 1988, 1997)

Strausz (1990) budapesti nevelőotthonokban, az 1983-1987 között állami gondozásban nagykorúvá vált fiatalok társadalmi beilleszkedését vizsgálta. A kutatásban arra a kérdésre keresték a választ, hogy hogyan készültek fel a fiatalok az önálló életre, a továbbtanulást hogyan segítette az otthon, mit kellene megtanítani a gyerekeknek, hogy életük könnyebb legyen, milyen a társadalom fogadókészsége az állami gondozottakkal kapcsolatban. 105 fő 19-24 éves fiatalot kérdeztek meg kérdőíves módszerrel, illetve interjúkat készítettek volt állami gondozott fiatalokkal. További kutatási módszerként az adatgyűjtést alkalmazták az intézmények törzskönyveinek felhasználásával. A vizsgálatba normál és speciális nevelőotthonokban szocializálódott fiatalok vettek részt, így lehetőség nyílt a kétféle intézménytípus eredményeinek az összehasonlítására is.

A fiatalok 10 %-a úgy érezte semmilyen segítséget nem kapott a nagykorúvá válása előtt. A döntő többség az önállóságra nevelést, a lakásszerzést jelölte meg szükséges segítségként.

A kutatás a korábbi kutatásokhoz (pl. Hanák, 1985) hasonló eredményeket hozott: a nevelőotthonok többsége minden pozitív törekvése ellenére sem tudta megfelelően felkészíteni a növendékeit az önálló életre, várható „társadalmi fogadásukra” sem. Azaz, hogy a fiatalok mindent készen kaptak, nem volt módjuk az önálló életet gyakorolni az intézmény védőburkot teremtett számukra. Azok a fiatalok szocializálódtak sikeresebben, ahol a vér szerinti család, vagy egy létrejövő család segített, illetve, ha a munkahelyi közösség befogadta. Megfogalmazódott, hogy közelíteni kell a nevelőotthonokban élők mindennapjait a családban élőkéhez. A kutatás szerint a fiatalok három csoportot alkotnak: az elsőbe a fiatalok 40 %-a tartozik, akiknek az élete rendezettnek tekinthető valamilyen szinten megoldódott a lakáshelyzetük, szakmával rendelkeznek társadalmi beilleszkedésük konfliktusmentes. Néhányan közülük gyereket nevelnek, van kiépült kapcsolatrendszerük. Lakáskörülményeik nem túl jók többnyire szoba-konyha komfort nélküli vagy félkomfortos lakások. A második csoportot a fiatalok 45 %-a alkotja, az ő helyzetük megoldatlan. Elsősorban betanított, segédmunkások, szakmunkások alacsony keresettel. Az ő életfeltételeik rosszabbak az előzőekben ismertetetté, így nehéz a nevelőotthon által közvetített normákat követniük. A harmadik csoportba a fiatalok 15 %-a tartozik, aki kallódik alkalmi munkából él, vagy előzetes letartóztatásban van, munkanélküli, sok közülük közömbös, magányos. Az ő sorsuk kilátástalan nagy szükség lenne a szociálpolitika segítségére.

A fentiekben látható, hogy a fiatalok több mint fele 60 %-a tartozik a kedvezőtlenebb helyzetűek közé. Ennek a problémának a kezelése érdekében a következő javaslatok születtek: a kutatók megfogalmazták, hogy szükséges a nevelőotthoni pedagógia korszerűsítése. A nevelőotthoni életforma mesterséges nem alkalmas a családi, munkahelyi szituációk megteremtésére. Szükség van a szociális munkások beállítására is, mert az életvezetési gondokkal küzdő fiataloknak segítségre van szüksége ahhoz, hogy megmeneküljenek a kallódástól, bűnözéstől. (Strausz, 1990. 71.)

Hazainé-Csókay (1990) kutatásában az állami gondozottak iskolai pályafutását, a gyermekvédelem intézményrendszerének iskoláztatásra gyakorolt hatását vizsgálta.

61 nevelőotthon, összesen 5829 növendékét kérdezték meg kérdőíves módszerrel. A kutatásban 5 tanév 1981-1986 alsófokú oktatási és gyermekvédelmi statisztikai adatait vizsgálták. Fontos szempont volt, hogy mekkora az otthon mérete, illetve, hogy külső vagy belső iskolába járnak-e a gyerekek. A vizsgált otthonok növendékeinek az elmúlt öt évre vonatkozó összesített tanulmányi átlaga alapján megállapították, hogy a külső és a belső iskolában elért átlageredmény között kicsi a különbség. A túlkorosság megjelenik problémaként a nevelőotthoni gyerekek körében. A nevelőotthonok esetében gyakori a gyerekek 2-3 éves lemaradása, de nem ritka a 4-5 éves túlkorosság sem. Alsófokú nevelési statisztikai adatok szerint az általános iskolások 3-5%-a iskolaéretlen. A gyermekvédelmi statisztika ezzel szemben a hat éves állami gondozottak 28-45%-át jelzi iskolaéretlennek. (Hazainé-Csókay, 1990. 14.) A bukásokra vonatkozóan a szerzők megállapították, hogy eltérő arányúak a belső és külső iskolákban. a kutatás adatai szerint az 1985/86-os tanévben a tanulók 25,7%-a bukott meg. Ez az arányszám a belső és külső iskolák között 9,5 és 16,2%-ot jelent. Eszerint a külső általános iskola kevésbé toleráns, alacsonyabb hatékonysággal működik. A továbbtanulásra vonatkozóan a kis otthonok jobb eredményeket értek el. 1985/86-os tanévben az általános iskola befejezése után az állami gondozott gyerekek 82%-a tanult tovább. A kutatók szerint az állami gondozottak szakmaválasztási lehetősége behatárolt, a gyenge tanulmányi eredmény a bizonytalan pályaelképzelés, valamint a pályairányítási gyakorlat miatt. A vizsgálat időszakban 100 gyermek került áthelyezésre kisegítő iskolába.

A megalapozatlan áthelyezésekre hívja fel figyelmünket az a tény, hogy a gyermekvédelmi statisztika szerint az állami gondozottak közel 30%-a kisegítő iskolás, szemben a családban élők 2,4-2,5%-os arányával. (Hazainé-Csókay, 1990. 15.) A kedvezőtlen iskolai eredmények miatt a szerzők felhívják a figyelmet arra, hogy a nevelőotthonokban javítani kell a szocializációnak az iskoláztatást előmozdító feltételeit. Segíteni kell a gyerekeknek az iskolai lemaradás csökkentésében, korrekciós foglalkozások, felzárkóztatás biztosításával. A szociometriai vizsgálat megerősítette, hogy a 7-12 létszámnál nagyobb csoportokban kisebb eséllyel alakul ki jó belső kohézió és arányos, kedvező csoporttagozódás. Az ennél nagyobb csoportlétszámnál könnyebben jönnek létre elkülönülő alcsoportok, klikkek. (Hazai, 1984. 18.)

Az 1980-as években megvalósult kutatások Hanák (1985), Novák (1985), Strauszné (1990) szerint a nevelőotthonok nem készítettek fel a fiatalokat az önálló életre. A fiatalok nem tudnak mit kezdeni az önállóságukkal. Nem dönthettek magukról a túlszabályozott életkeret megszűnte után nehéz eligazodniuk a mindennapokban. Szükségessé vált a pedagógiai módszerek, a nevelőotthoni pedagógia korszerűsítése. Továbbá megfogalmazódott a szociális munka jelenlétének szükségessége az otthonokban.

Veres-Brezovszky (1990) a volt állami gondozottak önálló életkezdési lehetőségeit kutatta. A kutatásba az 1983-84-be nagykorúvá vált fiatalok 60%-a került be véletlenszerű mintavétellel. Módszerként a gyermek- és ifjúságvédő intézményekben található dokumentumok elemzését választották. Kutatták a gyermekek iskolázottsági mutatóit, amire a következő megállapítást tették a kapott eredmények alapján:

Vizsgálatunk adatai megerősítik azt a közismert tényt, hogy az állami gondozottak körében az iskolai végzettség jelentősen elmarad az azonos életkorú fiatalok iskolai végzettségének országos átlagától. Ha a képzettségi szint belső szerkezetét vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy az állami gondozottak körében a képezhetetlenek, analfabéták, illetve az általános iskola nyolcadik osztályát el nem végeztek aránya magasabb (25 %-kal) az 1980-as népszámlálási adatok szerinti országos átlagnál. (Veres-Brezovszky, 1990. 71.) A szerzők megállapították, hogy az állami gondozott gyerekek többszörösen hátrányos helyzetű perifériális szubkultúrából kerülnek az intézményekbe. A mintában szereplő minden harmadik gyermek (32,1 %) cigány származású volt. A bekerülés okaként a leggyakrabban a szülők deviáns életmódját jelölték meg. A 0-3 évesek szüleinek 57,5 %-ánál a 15-18 évesek szüleinek 48%-ánál van feltüntetve egy vagy több deviancia az állami gondozásba vétel okaként. A 15-18 éves korukban bekerülőknél előtérbe kerül a gyermek saját devianciája (31%-nál), illetve magatartási problémája (53%-nál) A gyermek devianciáját a család felbomlási folyamatának egyik eredményeként értelmezhetjük. (Veres-Brezovszky, 1990. 75.) A kutatók felhívják a figyelmet arra, hogy a családi millió mint bekerülési ok mellett az állami gondozás intézményrendszerének napi pedagógiai gyakorlatában is számos olyan ok és körülmény lehet, ami jelentős hatással van az iskolai pályafutásra. Az intézményrendszer pedagógiai gyakorlata nem alapoz a zárt közösségek belső viszonyainak törvényszerűségeire, ezeket képtelen kezelni, a pozitív motivációs tényezők részben elvesznek, részben negatív irányban hatnak. (Veres-Brezovszky, 1990, 76.)

■ A '90-ES ÉVEK

Ebben az időszakban jellemzően történeti, illetve az ellátórendszer átalakítását és annak hatását vizsgáló kutatások jelentek meg.

Gergely Ferenc (1997) a magyar gyermekvédelem történetét dolgozta fel az 1867 és 1991 közötti időszakra vonatkozóan.

Herczog Mária (1997) A gyermekvédelem történetét, a gyermekvédelem rendszerét, a Gyermekvédelmi törvény bevezetésével várható változásokat elemezte.

Vidra-Szabó Ferenc (2000) Az állami gondozottak értékvilága című OTKA kutatásban azt vizsgálta, hogy hogyan valósult meg a gyermekvédelmi intézményrendszer átalakítása, az intézmény mint szervezet hogyan működik. A gyerekek helyzete milyen az átalakított intézményrendszerben. A vizsgálatba 1116 fő 18 évesnél fiatalabb gyermek iratanyagát vonták be, összesen 26 fővárosi és vidéki gyermekotthonból.

A kutatás módszere az iratanyagok elemzése, interjúk készítése gyerekekkel, pedagógusokkal, gyermekvédelmi szakemberekkel. A kutatásban a gyerekek családi hátterére vonatkozóan megállapították, hogy gyakori a szülők válása, a különélés az élettársi kapcsolatok. A gyerek helyzetéért a szülő felelőssége sejlik fel 721 dokumentumban. A bekerülés leggyakoribb oka az alkoholfogyasztás és az agresszió. Ahogy korábbi kutatásokban is láthattuk (Hanák (1983)) a gyerekek többségének legalább az egyik szülője él, de igen gyakori, hogy elhagyják a gyerekeiket. 322 esetben egyik vagy mindkét szülő elhagyta a gyermeket. A kutatás szerint leggyakrabban az anyák kezdeményezik a gyerek

állami gondozásba kerülését, emellett meg kell említeni, hogy sok esetben a rendőrség indított el gondozásba vételi eljárást, de előfordult az is, hogy a fiatalok saját maguk kezdeményezték az intézményes nevelést. A gyermekvédelem rendszerébe kerülő fiatalok társadalmunk egyik legkiszolgáltatottabb rétegét képezik. Kiszolgáltatottak egyrészt szüleiknek: korábban tőlük függetlenül, hogy kapott-e enni, tudtak-e tisztálkodni, járhattak-e iskolába, milyen szellemi és fizikai környezetben éltek, de kiszolgáltatottjai magának a rendszernek is: az ifjúságvédelem a maga nehézkes, bürokratikus mechanizmusával könnyedén bedarálja az érdekvényesítő háttérrel nem rendelkező gyereket. (Vidra-Szabó, 2000. 14.) A feltárt esetek 1/3-ában a gyerekek semmilyen külső kapcsolata nincs, 1/3-ának az anyákkal van szorosabb-lazább kapcsolata, az apák közül minden 10. tart kapcsolatot a gyerekekkel. A vizsgálatba bevont minden második gyermeknek a testvére is állami gondozott. Vidra-Szabó (2000) szerint a nagyszülő fontos kapocs lehet, mert ők gyakran átveszik a lecsúszott szülők szerepét. A gyerekek 1/10-ét a szülők hazavitték, de visszakérültek az intézménybe. A család nem tudta befogadni, a gyerek pedig nem tudott beilleszkedni korábbi környezetébe. A hazakerülő 77%-a két évnél rövidebb időt töltött el családi környezetben, ezen belül 42 %-uk egy évet sem volt otthon. A kutatásból kiderült, hogy a visszakérült gyerekek más otthonba kerültek nem az eredeti helyükre. A vizsgált 1116 esetből 703 alkalommal volt váltás, a gyerekotthonban élő gyerekek 40%-a már több áthelyezést is átért.

Megállapították, hogy a jelenlegi gyermekotthoni struktúra nem alkalmas a gyerekek értékzavarainak a korrigálására. Az intézetben felnövekvő gyerekek kettős értékvilágban élnek, kettős érték tudatuk alakul ki. A formális mezőben jelennek meg az intézmény vélt és hirdett eszméi: szeretet, közösség, becsületesség, önfeláldozás, vallásos hit stb. A formális világ ebből következően meglehetősen szürke, sematikus viszont feladatrendszere könnyen teljesíthető, törvényei jól átláthatóak, könnyedén megtanulhatók. Az informális mezőben a mélyben lappangó, ám valószínűleg működő normák, erőviszonyok és működési szabályok bújnak meg. Az informális világ nehezen megragadható, szabályait olykor csak áldozatok árán lehet elsajátítani, ezzel együtt nagyon összetett, izgalmas, élményszerűen átélhető. (Vidra-Szabó, 2000. 15.)

1999-ben került sor a csecsemőotthonban élő gyerekek teljes körű felmérésére, és helyzetük elemzésére (Herczog, Hodosán, Rónainé, 2000), ami azt célozta, hogy képet kapjunk a gyermekvédelmi törvény bevezetését követő évek változásairól a be- és kikerülés, elhelyezés és az intézményi gondozás terén történtek alapján.

■ KUTATÁSOK A KÖZELMÚLTÓTÓL

Az utóbbi évek gyermekvédelmi kutatásaiban a fiatalok nagykorúvá válásának kérdéseit, a drogfogyasztás jellemzőit, az új ellátási formák hatékonyságát és a roma gyerekek felülreprezentáltságát vizsgálták.

Arató-Csizmadia-Szabó (2002) a különböző típusú nevelőotthonokat hasonlította össze. Arra a kérdésre keresték a választ, hogy a telepszerűen működő, hagyományos otthonok leváltásával létrejött otthonok vagy az önálló családi házban

működő lakásotthonok közül melyikben milyenek a nevelési eredmények, miben tér el egymástól a két intézet típus. A vizsgálatban 85 fő 10 és 18 év közötti gyermeket kérdeztek meg, valamint 15 fő nevelőt. Módszerként a kérdőívet választották, ami 55 állítást tartalmazott.

A kutatók feltételezték, hogy az önálló, kihelyezett lakásotthonban élő gyerekek elégedettebbek, hogy kapcsolataik pozitívabbak, gazdagabbak, mint a telepszerű körülmények között élő társaiknak, jobban kötődnek az élőhelyükhöz és jobban beszélhetnek az őket érintő kérdésekre.

Arató-Csizmadia-Szabó (2002) kutatási eredményei szerint a kihelyezett csoportokban élő gyerekek szignifikánsan elégedettebbek az életükkel, helyzetükkel és az őket befogadó csoporttal, az önálló lakásotthonban élő gyerekek kapcsolatrendszere szignifikánsan gazdagabb, a kihelyezett lakásotthonokban könnyebben alakul ki az a pozitív kötődés, esetleg erős elkötelezettség, ami a családban élő gyermekeknek természetes. Az önálló lakásotthonban élő gyerekek szignifikánsan többen érzik úgy, hogy beszélhetnek az életükbe. Az eredmények alapján egyetértenek azokkal a szakemberekkel, akik az önálló, kis létszámú, (egy csoportból álló) családias nevelőotthonok mellett érvelnek. A vizsgált két nevelőotthon-típus közül is inkább ebben kötődnek a gyerekek erősebben, pozitívabban fizikai és szociális környezetükhöz. (Arató-Csizmadia-Szabó 2002.)

Örkény és mtsai (2005) az állami gondozásban nevelkedő fiatalok drogfogyasztási szokásait vizsgálta. A kutatók arra a kérdésre keresték a választ, hogy milyen tényezők jelentenek nagyobb rizikót vagy éppen védelmet e rizikómagatartás szempontjából. 15-18 éves állami gondozott fiatalokat kérdeztek meg az ország valamennyi megyéjéből, összesen 48 intézmény közreműködésével, 1008 főt. Módszerként az önkitaltós kérdőívet választották, amely az alábbi kérdéscsoportok köré szerveződött: személyes jellemzők, család, barátok, szülők, iskola, bántalmazás rizikómagatartás, az élettel való elégedettség, önminősített egészség megítélése, gyermekjogokkal kapcsolatos kérdések. A kutatás eszközeként használták még az alábbiakat: CBCL (Child Behavior Checklist) Deviancia skálája, a pszichológiai Immunrendszer kérdőív rövidített változatát, gyermek depresszió kérdőívet, Rosenberg önértékelés skálát, az élettel való elégedettség mérésére 11 fokú Cantrill létrát.

A kutatók megállapították, hogy az állami gondozott fiatalok kedvezőtlenebb helyzetben vannak, veszélyeztetettebbek, mint a családban élő társaik. Nagyobb arányban fordul elő körükben a legtöbb vizsgált rizikómagatartás: a napi dohányzás, a többszöri részegségek a védekezés nélküli szexuális kapcsolat és a különböző drogok kipróbálása. Rosszabb lelki egészség (magasabb depresszió pontszám, magasabb tünetpontszám) és alacsonyabb önértékelés jellemzi őket. (Örkény és mtsai, 2005. 63.)

A drogfogyasztásra vonatkozóan a kutatási eredményeket összevetették az Iskoláskorú gyermekek egészségmagatartása WHO nemzetközi kutatás hazai országos reprezentatív mintájának adataival és a következő eredmények születtek: az állami gondozott fiatalok körében az országos átlaghoz képest magasabb a marihuána, a ragasztó, a gyógyszer, a speed és az extasy használat életprevalenciája. Közöttük több mint kétszeres a füg-

gő dohányosok aránya, magasabb a többszöri részegségről beszámoló, a védekezés nélküli szexuális kapcsolatot létesítők aránya, mint az országos mintában. Az állami gondozott fiatalokra az alacsonyabb önértékelés, magasabb pszichoszomatikus tünet pontszám és magasabb depresszió pontszám jellemző. (Örkény és mtsai, 2005. 68.)

Az eredmények alapján megerősítést nyert a lakásotthonok előnye szemben a gyermekotthonokkal. A lakásotthonban élő fiatalok ugyanis a jóllétre és a pszichológiai alkalmazkodásra vonatkozó mutatók alapján kedvezőbb helyzetben vannak, jobbnak ítélik a bánásmódot, és jobb kapcsolatról számoltak be nevelőtanárukkal. Ennek alapján fontos a lakásotthoni hálózat bővítése annak érdekében, hogy minél több család nélkül maradt gyermek kerülhessen az intimitást és a családi környezetet jobban megváltató lakásotthoni elhelyezésbe. (Örkény és mtsai, 2005. 69)

Szikulai István (2004) a gyermekvédelmi szakellátásból nagykorúságuk után kikerülő fiatal felnőttek társadalmi beilleszkedését, önálló életvitelük sikeres kialakítását kutatta. A kutatásban 16 területi gyermekvédelmi szakszolgálat töltött ki adatlapokat: az adatok a gyermekvédelmi törvény bevezetése után nagykorúvá vált felnőttekre és az utógondozói ellátás igénybevevőire vonatkoztak. 4421 fiatal adatait tartalmazzák az adatlapok. 114 interjú készítették olyan fiatalokkal, akik a Gyermekvédelmi törvény bevezetése után váltak nagykorúvá és utógondozói ellátottak. A kutatás hipotéziseként többek között a következőt fogalmazta meg a szerző: A nagykorúvá váló fiatal felnőttek jelentős számban veszik igénybe az utógondozói ellátást, és nagyon kis számban az utógondozást, mivel a gyermekvédelmi gondoskodásban eltöltött idő alatt nem készítik fel megfelelően visszatérésüket a családjukba és nem megfelelő az önálló életre nevelés sem, az önálló életvitel kialakítása, a társadalmi integrációt gátolja. Az utógondozói ellátottak magas és az utógondozottak alacsony száma a gyermekvédelmi rendszer diszfunkcionális működését jelzi, amennyiben a fiatal felnőttek magas számban nem tudnak kilépni az ellátórendszerből. (Szikulai, 2004. 185.)

A kutatás eredményeként a következő megállapítások születtek: a fiatal felnőttek jelentős százaléka (44%) 10 évnél hosszabb időt tölt el gondoskodásban, amely megnehezíti a sikeres társadalmi integrációját. Évek óta egyre többen veszik igénybe az utógondozói ellátást. (1997. 3019 fő, 1998. 2423 fő, 1999. 3865 fő, 2000. 3937 fő) és egyre kevesebben az utógondozást. (1998. 2423 fő, 1999. 751 fő, 2000. 725 fő) Lehetőség szerint az utógondozói ellátást minél hosszabb időre, akár 24 éves korukig szeretnék igénybe venni a fiatal felnőttek. Ezzel ellentétben az utógondozást sokan nem is kérték minden esetben, és csak rövid ideig veszik igénybe. A fiatal felnőttek jelentős százalékának megváltozott az elhelyezése (legalább egyszer megváltozott az elhelyezése 4421 fiatal felnőttből 3919 fiatal felnőttnek, ami 88,6 %, nem csak egyszer 4421 fiatal felnőttből 2700-nak, ami 61%), amely hozzájárul a nem megfelelő szocializációjukhoz, sérti az állandósághoz, a biztonsághoz, a kiszámítósághoz való jogukat. A gyermek és fiatal felnőttek nem rendelkeznek elegendő információval arról, hogy mi miért történik velük továbbá az információhiány nem teszi lehetővé olyan szolgáltatások

igénybevételét, amelyek segíthetik az önálló életvitelük kialakítását, társadalmi integrációjukat. A családdal a kapcsolattartás túl gyenge esetleges, sok esetben nincs is, amely gátolja a gyermekek visszailleszkedését családjukba a nagykorúság előtt, továbbá megnehezíti a fiatal felnőttek önálló életvitelének kialakítását. (Szikulai, 2004. 223.) A szerző szerint további problémát jelent a társadalomba való beilleszkedés szempontjából: az önállóság kialakításának hiánya, az önállóságra nevelés gyakran fiatal felnőtt korban válik problémává. A fiatalok elégtelen szocializációja, a kötődési, érzelmi élet problémái. Nem megfelelő a fiatal felnőttek iskolázottsága. Nagyon sokan csak az általános iskolát végezték el, de legalább egy középfokú végzettség szükséges lenne a sikeres társadalmi beilleszkedéshez. Nehézséget jelent a fiatalok számára a munkába állás és a lakásszerzés is.

A gyermekvédelmi rendszer szempontjából a szerző megemlíti, hogy az utógondozó felkészültsége nem minden esetben megfelelő, továbbá a gyámhivatal oldaláról azt a problémát, hogy nagykorú esetében elrendeli az utógondozást, akkor is, ha a fiatal nem kéri azt. Kötelező egy évig, majd megszüntetik tekintet nélkül a fiatal felnőtt szükségleteire.

Zsámbéki (2004) a lakásotthonban élő gyerekek közérzetére, elhelyezési körülményeire volt kíváncsi. 27 lakásotthonból összesen 176 gyerekekkel készítették interjú a gyámi tanácsadók. Az interjú kérdések elsősorban a bekerülés körülményeit, a családi vagy korábbi baráti kapcsolatok alakulását, a lakásotthoni körülményeket, a felnőttek állandóságát, a társadalomba ágyazottságot, a lakásotthonhoz fűződő érzelmi viszonyt, a gyermeki jogok érvényesülését taglalta. A kutatás a következő eredményeket mutatta:

A megkérdezett gyerekek nagy része a korábbi gyermekotthonok kiváltásával került a lakásotthonba. Többségüknek – 50,5%-nak – volt információja arról, hogy hova fog kerülni. A gyerekek többségének – 82,4%-nak – van kapcsolata a családjával. A gyerekek többsége – 57,4%-a – nem tart kapcsolatot korábbi barátaival, ismerőseivel. Figyelemreméltó és szomorú adat, hogy 101 gyermeknek megszakadtak a fontos kötődései. A korábbi baráti viszonyok alakulására két dolog jellemző. Egyrészt: minél régebben utalták be a gyermeket a szakellátásba, annál kevésbé maradnak meg ezek a kapcsolatok, a gyerekek nagy része idővel beletörődik ezek elvesztésébe. Másrészt nyilvánvaló, hogy a megmaradt baráti kapcsolatok zömmel a korábbi gyermekotthoni társakra redukálódnak. (Zsámbéki, 2004. 7.)

A szerző szerint a lakásotthoni szobával a gyerekek 81,8 %-a elégedett. A gyerekek önálló életre nevelésének, a hétköznapi élethez szükséges tudás elsajátításhoz jó lehetőséget biztosít az étkezésekkel kapcsolatos feladatok ellátása. A nagyobb bevásárlásokat többnyire a lakásotthonban dolgozó felnőttek végzik, míg a napi kisebb vásárlásokat a gyerekekre bízzák. (Zsámbéki, 2004. 10.) A szabadidő eltöltése egy fontos kérdés a lakásotthonokban.

A gyerekek válaszaiból arra lehet következtetni, hogy szervezett külső programokról mindenhol igyekeznek gondoskodni. Csak 49 gyerek mondta azt, hogy hétfvégén nincs semmilyen közös program. A leggyakrabban kirándulni mennek, vagy csak egyszerűen sétálnak a városban. Ezek nem költségigényes

és könnyen megvalósítható házon kívüli programok. (Zsámbéki, 2004, 11.) A megkérdezett gyerekek többsége – 122 fő – nem titkolja, hogy nem saját családjában, hanem lakásotthonban él. A gyermekek életkörülményeit jelentősen befolyásolja a felnőttek jelenléte. A lakásotthonokban dolgozó felnőttek között igen nagy a fluktuáció. A gyerekek többsége azonban már többször is átélte szeretett nevelőjének az elvesztését.

Ez a vizsgálat számos ponton derített fényt arra, hogy a korábbi nevelőotthonokban elvárt és rögzült pedagógiai szemlélet nem veszi figyelembe a gyermekek személyiségfejlődésének sajátosságait, és a gyermekekkel való személyes foglalkozás helyett a gyermekcsoporttal való foglalkozásra teszi a hangsúlyt. A lakásotthonokban a felnőtt és gyermek egyaránt kiszolgáltatottabb és védtelenebb, mint egy gyermekotthoni milliőben. A lakásotthonban dolgozó felnőtt mögött immár nem áll egy bármikor elérhető vezetőség és tantestület. A hirtelen felmerülő problémákat magának kell megoldania. De ugyanez igaz a gyerekekre is. Itt nem lehet csak úgy eltűnni, a konfliktusok elől elmenekülni, másnál védelmet keresni. (Zsámbéki, 2004. 19.)

Herczog Mária egy nemzetközi vizsgálat keretében ismét a csecsemőotthoni helyzetet vizsgálta, immár a teljes európai helyzet áttekintésén keresztül. 32 ország gyakorlatát tekintette át a nemzetközi kutatócsoport, köztük 8 országot, így Magyarországot kiemelten, a gyerekek intézményes ellátásba kerülésén, és kikerülésén, elhelyezésén keresztül. (Browne et al, 2005)

Rácz Andrea (2006) a gyermekotthonban élő nagykorúságuk előtt álló fiatalok társadalmi integrációs esélyeit vizsgálta 2005-ben. A kutatásban a hagyományos gyermekotthon és lakásotthon működésére az ott folyó szakmai munka megismerésére az ott nevelkedő fiatalok integrációs esélyeinek vizsgálatát tűzte ki célul. Hat intézményt keresett meg, ahol strukturált interjút készített az intézményvezetőivel, nevelőivel a szervezeti, szakmai problémák megismerése érdekében. 31 fő nagykorúság előtt álló fiatallal készített interjút annak feltárására, hogy milyen a kapcsolatuk a nevelőkkel, saját családjukkal, milyenek a párkapcsolatuk, illetve az önálló élet kérdéseiről. Kitől milyen segítséget várnak az önálló élet megkezdéséhez. További 4 interjú készült döntéshozókkal a gyermekvédelmi rendszer fejlesztési lehetőségeinek feltérképezésére. Rácz (2006) megállapította, hogy a vizsgált gyermekotthonok többféle belső szervezeti formában működnek. A vizsgáltak között volt olyan gyermekotthon, ami a nagy létszámú gyermekotthon részleges kiváltásával jött létre, szervezetileg az anyaothton mellett működik. Volt olyan, amiben belső lakásotthoni egységeket hoztak létre és nem tartozott hozzá külső lakásotthon. Rendszerintegrált lakásotthonnak nevezi a szerző azt, amikor több lakásotthon tartozik egy szakmai vezetés alá.

A szervezeti működésre vonatkozóan a szerző megállapítja, hogy a nagy létszámú nevelőotthonok külső részleges vagy belső tagozódású kiváltása a belső iskola megszüntetésével kezdődött a legtöbb esetben. A rendszer átalakításának útját a törvény egyértelművé tette, ugyanakkor megalapozott szakmai koncepció, szakmai iránymutatás vagy egy olyan szakembergárda, amely ezt moderálta volna nem állt rendelkezésre. (Rácz, 2006. 29) A nevelőkkel készült interjú konklúziója a következő: a ne-

velők számára új feladatnak bizonyult, hogy saját család mintájára kell az intézmény életét megszervezni, főleg a napi tevékenységek szervezése igényelt komoly változtatást, megszűnt a „tömegben mozgatás” nem kellett szigorú időbeosztáshoz alkalmazkodni. A nevelési elveket és módszereket is a megváltozott körülményekhez kellett volna igazítani (szakmai elvek mentén), de ehhez egységes szakmai iránymutatás, úgynevezett nevelési standardok nincsenek, így a pedagógiai módszerek az értékközvetítés többnyire egyéntől függőek. (Rácz, 2006. 29)

A lakásotthon és a gyermekotthon közötti különbség a kutatás szerint abban van, hogy a lakásotthon sokkal inkább az életre tudja felkészíteni a gyereket, az azonban, hogy ez hogyan történik nem tisztázott. Átmenetinek tekinthetjük az átalakulást követően a jelen intézményi működést, ameddig csak formálisan deklarált nevelési elvek, célok módszerek szolgálják az önálló életre való felkészítést. (Rácz, 2006. 30)

A korábbi kutatásokhoz hasonlóan ez a kutatás is alátámasztja, hogy a fiatalok alacsony iskolai végzettséggel rendelkeznek és a gyermekotthonra, lakásotthonra hárul a gyerekek felzárkóztatása. A szerző szerint az iskolai előítéletességgel a gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló gyermekeknek meg kell küzdeniük, a családban nevelkedő társaik, azok szülei, de számos esetben a pedagógusok is kirekesztik őket. (Rácz, 2006. 30.)

A gyerekekkel készített interjúk szerint a gyermek rendelkeznek jövőképpel, de ez sok esetben elrugaszkodik a valóságtól, nincsenek tisztában a pénz értékével, illuzórikus elképzeléseik vannak a lakhatáshoz, a munkához jutásról. Ugyanakkor fontos látni, hogy az intézmények egy vagy több szakma elsajátítását, a felsőoktatási rendszerben való megjelenést hangsúlyozzák, ami a jövő megalapozása szempontjából elsőként megjelenített érték. (Rácz, 2006. 30)

2005-ben került sor a bántalmazás miatt szakellátásba került gyerekek vizsgálatára, amelyben annak megállapítására került sor, hogy a beutalás során nagyon kevés információ áll a megelőző alapellátási tevékenységről rendelkezésre, és nem megbízhatóak azok az információk, amik a beutaló határozatban szerepelnek, nem mindig tükrözik a tényleges helyzetet, és a beutaltak jelentős része változatlanul szociális indikációval kerül be a törvényi tiltás ellenére. (Herczog, 2007)

Az Állami Számvevőszék (2004) kutatást végzett a gyermekvédelmi szakellátás átalakítására vonatkozóan. Arra a kérdésre keresték a választ, hogy a gyermekvédelmi törvény hatására, hogyan alakult a gyermekvédelmi szakellátást biztosító intézmények rendszere, a helyi önkormányzatok eleget tettek-e a feladat ellátási kötelezettségüknek, rendelkezésre állnak-e a gyermekvédelemhez szükséges ellátási formák, a feladatrendszerben bekövetkezett változások milyen hatást gyakoroltak az intézményekben folyó szakmai munkára illetve milyen költségvetési források álltak rendelkezésre az új ellátási formák kialakításához. Helyszíni vizsgálatot végeztek az Egészségügyi Szociális és Családügyi Minisztériumban, a fővárosi és 9 megyei önkormányzatnál, egy megyei jogú városban 10 gyermekvédelmi szakszolgálatnál, 11 gyermekotthonban, 10 lakásotthonban, két utógondozó otthonban, 1 befogadó otthonban és 11 nevelőszülői hálózatban. A vizsgálat 14933 főt érintett, ez a 2002-es évben szakellátásban részesülők 68 %-át jelenti.

Az intézményrendszer átalakítására vonatkozóan a következő eredmények születtek:

A gyermekvédelmi szakellátást végző intézmények átalakítása a konkrét eredmények ellenére lassan haladt előre, alapvetően az ehhez szükséges források hiánya miatt. A jogszabályok megjelenését megelőzően nem készült felmérés az átalakítások forrásigényére, a változások miatti költségtöbbletekre és a szükséges szakmai létszámfejlesztésre. Megfelelő pénzügyi eszközök hiányában a Gyermekvédelmi törvény hatályba lépése óta az átalakításra vonatkozó határidőt folyamatosan módosítani kellett. A Minisztériumnak a jogszabályok hatályba lépését követően 1999-ben és 2003-ban kizárólag az önkormányzatoknál végzett felméréseiből megállapítható, hogy az intézmények átalakításának, fejlesztésének illetve szakmai jogszabályokban előírt feltételek megteremtésének forrásai a központi költségvetésben és az önkormányzatoknál sem álltak rendelkezésre. A minisztérium pályázati pénzeszközökkel segítette a célok megvalósítását, de az önkormányzati saját források elégtelensége miatt, a pályázati feltételek meghatározásából adódóan a rendszer alacsony hatékonysággal működött, 2003-ban a felhasználható keret 36 %-a megmaradt. A szabályozás prioritásként kezeli a kis létszámú családi körülményeket biztosító, maximum 12 férőhelyes lakásotthonok kialakítását, ahol biztosítható az egyéni törődés, könnyebbé válik a fiatalok társadalmi beilleszkedése. 2002-ben a gyermekotthonok átalakításának eredményeként a férőhelyek egyharmada lakásotthoni férőhely 31%-kal magasabb, mint 1999. évben. A Gyermekvédelmi törvény

hatályba lépése előtt már elkezdődött a nagy létszámú gyermekintézmények átalakítása. Kisebb szakmai egységeket, családi közösséget próbáltak a nagy otthonok falai között kialakítani. Az épületek adottságai, a foglalkoztatott dolgozók érdeke és nem utolsósorban a fenntartó önkormányzatok pénzügyi pozíciói hatására a gyermekvédelmi törvényt követően is maradtak meg korábbi nagy intézményeknek helyet adó épületekben gyermekotthonok. Ezekben több szakmai egységet hoztak létre, amelyek különálló gyermekotthonként működnek. Az intézményi átalakítást a kastélyépületek kiváltását jellemzően a lakásotthonok vásárlásával oldották meg a fenntartók. A vizsgált megyék egyikében sem fejeződött be a gyermekvédelmi szakellátást biztosító intézmények teljes körű átalakítása és kiváltása. (Állami Számvevőszék, 2004. 15.)

Az ellátási formákkal kapcsolatban a következőket állapították meg:

A gyermek gondozási helyének kijelölését alapvetően a szabad férőhelyek befolyásolják. A fenntartó önkormányzatok számára az intézményműködtetés akkor a leggazdaságosabb, ha a gyermekotthoni férőhelyek kihasználtsága teljes, így nem érdekük csökkenő gyermeklétszám mellett a fajlagos költségeket tekintve legkedvezőbb nevelőszülői hálózat működtetése sem.

A területi gyermekvédelmi szolgálatokhoz tartozó gyermekvédelmi szakértői bizottságnak kell 2003-tól – a gyermek vizsgálata alapján – meghatároznia a gyermek érdekeinek megfelelő helyet. A gyakorlatban azonban a bizottság csak a

szabad férőhelyek alapján hozhatja meg javaslatát a gondozás helyére vonatkozóan ezért a szakellátásba bekerülő gyermekek nem minden esetben kerülhetnek a számukra legmegfelelőbb ellátást nyújtó gondozási helyre. A gyermekek nevelőszülőknél történő elhelyezése szakmailag optimális megoldás. A feladatellátásra alkalmas nevelőszülők hiányában a nevelőszülői hálózatok nem fejleszthetők korlátlanul. A kamaszkorú gyermekek gyakran súlyos magatartási problémákkal, különböző szenvedélybetegségekkel küzdenek a gondozásukhoz szükséges feltételeket (elhelyezési körülmények, megfelelő szakmai ismeretek a nevelőszülők nem tudják biztosítani. A jelenlegi rendszerben a hagyományos nevelőszülők szeretnék megválogatni gondozottjaikat, a tapasztalatok szerint a problémás, idősebb, kamaszkorú, gyermekek gondozását nem vállalják, ragaszkodnak a csecsemő vagy óvodáskorú gyermekek befogadásához. (Állami Számvevőszék, 2004. 14.) A 18. életévüket betöltött fiatalok közül egyre többen veszik igénybe az utógondozói ellátást. A vizsgált időszakban számuk az életkezdesi nehézségek és a továbbtanulási kedv növekedéséből adódóan 5,6%-kal 4080 főre emelkedett. Az utógondozói otthonok és az elhelyezést szolgáló külső férőhelyek száma kevés. A gyermekotthoni férőhelyek 4-5 %-án láttak el az 1999-2002-es években utógondozottakat. Az utógondozói ellátás megszűnésével a 24. életév betöltésével a fiataloknak lakhatásukról megélhetésükről önmaguknak kell gondoskodniuk a fiataloknak. Az alanyi jogon járó otthonteremtési támogatás alacsony összege viszont nem jelent reális lehetőséget a lakásmegoldásra. Lakásvásárláshoz ezek a fiatalok másoknál kevesebb eséllyel jutnak hitelhez rendszeres jövedelem és hitelfedezet hiányában. (Állami számvevőszék, 2004. 18.)

A *költségvetési forrásokra* vonatkozóan a kutatás megállapítja, hogy a gyermekvédelmi szakellátás működési kiadásaihoz történő állami hozzájárulás a normál ellátást nyújtó differenciált intézményrendszer ellenére évek óta azonos maradt. A felmerülő költségektől függetlenül azonos normatíva jár a csecsemőotthonokban, a gyermekotthonokban, a lakásotthonokban, a nevelőszülőnél elhelyezettek esetében.

Herczog-Neményi (2007) a gyermekvédelemben dolgozó szakemberek véleményét kutatta a roma gyerekek gyermekvédelemben tapasztalható esélyeivel kapcsolatban. Kutatásukkal két másik kutatás Havas-Herczog-Neményi (2007), Messing-Neményi (2007) eredményeit egészítették ki. Fókuszcsoporthoz beszélgetést folytattak az ország 7 régiójában, 67 szakember részvételével. A kutatókat elsősorban a roma gyerekek helyzete érdekelte a gyermekvédelem rendszerén belül. Vizsgálták az örökbefogadás, a szakellátásba való bekerülés okait és a szakellátásban a fogyatékosra minősítés kérdését is. Az örökbefogadásra vonatkozóan a következő eredmények születtek: a fókuszcsoporthoz résztvevő szakemberek szinte egységesen azt az álláspontot képviselték, hogy a mai gyakorlat szerint az örökbe fogadni szándékozóknak joga, és lehetősége úgy dönteni, hogy nem fogad el roma, fogyatékkal élő vagy beteg gyermeket. Abban is nagy volt az összhang, hogy nem szolgálna a gyerek érdekeit, ha olyan szülőkhöz környezetbe kerülne, ahol nem akarják őt. Többnyire azonban nem érezték saját felelősségüket

abban, hogy segítsék a roma gyerekek elfogadását. (Herczog-Neményi, 2007. 10.) A bekerülés okaira vonatkozóan a szakemberek az okokat nem a gyermekvédelmi rendszer működésével összefüggő okokkal magyarázták. Ilyennek tekinthető az a vélemény, miszerint nem a gyermek származása, hanem a veszélyeztettség mértéke befolyásolja, hogy a gyermek a szakellátásba kerül. Ennek alátámasztására leggyakrabban a romák általános rossz szociális körülményeit, a családok magasabb gyerek számát említették, de azt az állításukat is megfogalmazták, hogy az átmeneti gondozás feltételei kevésbé adóttak roma családok esetében, mint nem roma családoknál. Problémának látták, hogy a veszélyeztető roma családokat környezetük nem tolerálja, szerintük a többségi társadalom romákkal szembeni alacsony tolerancia szintje okolható esetenként a védelemben vételért. (Herczog-Neményi, 2007. 10.) Szintén a gyermekvédelmi szakemberek hatókörén kívüli okként hangzott el a romák felülreprezentáltsága magyarázatoként az, hogy a romák gyakori devians magatartása okozza gyermekeik nagyobb arányú bekerülését. Devianciaként említették az iskolakerülést, a fiatalok körében gyakori bűnelkövetést, a megélhetési bűnözés különböző formáit, amelybe a résztvevők szerint a kiskorú gyermekeket is bevonják szüleik. (Herczog-Neményi 2007. 10.) A sajátos nevelési igény fogalmával kapcsolatban zűrzavar mutatkozott a kutatás szerint. Valamennyi fókuszcsoporthoz szinte evidenciaként fogalmazódott meg, hogy az enyhe értelmi fogyatékosra minősítés az esetek jelentős százalékában nem kellően megalapozott és a későbbiekben komoly kétségek merülnek fel a diagnózis indokoltságával kapcsolatban. A szakemberekre vonatkozóan a kutatás a következő megállapítást teszi:

A gyermekvédelemben dolgozó szakemberek sem mentesek a cigányok sztereotipikus megítélésének gyakorlatától. Ha többségük a genetikai alapú különbözőséget vitatta is, azt többnyire elfogadták, hogy a kulturálisan átörökölt, a szocializáció során interiorizálódott roma sajátosságok ezt a csoportot alapvetően a többségtől eltérővé, mássá teszik, és ez a mássága többségi társadalom szemében, deviancia, ütközések lehetséges oka, feszültségek, konfliktusok forrása. Miközben a többségi társadalom intoleranciáját a fókuszcsoporthoz beszélgetések egész folyamán hangoztatták, és gyakran elítélően nyilatkoztak róla, nem lehet nem észrevenni, hogy maguk is szerepet játszanak abban, hogy ez a nézetrendszer fennmaradjon. ((Herczog-Neményi, 2007. 12.)

Havas-Herczog-Neményi (2007) vezette azt a kutatást, amit az Európai Unió támogatásával az Európai Roma Jogok Központja (ERRC) szervezett és támogatott. A kutatók arra a kérdésre keresték a választ, hogy felülreprezentáltak-e a roma gyerekek a gyermekvédelmi szakellátásban, hogy hogyan valósul meg a roma gyerekek örökbefogadása és milyen okok miatt aránytalanul magas a szakellátásban élő gyermekek értelmi fogyatékosra nyilvánítása.

Módszerként a fókuszcsoporthoz interjú választották. Magyarország 7 régiójában egy-egy fókuszcsoporthoz interjú készült, amibe minden érintett szakterület képviselőjét bevonták. Összesen 68 szakember vett részt a fókuszcsoporthoz beszélgetéseken. Budapesten és Pécsen egy-egy szülő és gyer-

mekcsoporttal is folyt fókuszcsoporthoz beszélgetés összesen 4 alkalommal. A szülők és a gyermekek bevonását az indokolta, hogy a kutatók kíváncsiak voltak a szülők és a gyermekek véleményére a tekintetben, hogy hogyan látják a gyerekek szakellátásba kerülését, az azt megelőző alapellátást. A gyermekcsoportban 14 és 21 év közötti fiatalokat kérdeztek meg, akik között voltak roma és nem roma gyerekek is. A fókuszcsoporthoz beszélgetések témája a nem családi körülmények között élő gyerekek identitásának alakulása, a vér szerinti szülőkhöz való viszony feltárása volt. Az ERRC fókuszcsoporthoz beszélgetések eredményeinek kiegészítésére interjúkat készített a gyermekvédelem körébe tartozó törvényi és központi intézkedések kidolgozásában részt vevő köztisztviselőkkel, valamint a gyermekjóléti alapellátás és szakellátás szintjén dolgozó szakemberekkel. Továbbá gyermekotthonban élő gyerekekkel és olyan roma szülőkkel, akiknek a gyerekeit szakellátásba utalták. A vizsgálatokat Budapesten, Pest, Baranya és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében végezték.

A kutatás eredményeként megállapították, hogy a roma származású gyermekek nagymértékben felülreprezentáltak a magyar gyermekvédelmi szakellátási rendszerben. Az ERRC által meglátogatott szakellátási intézményekben a mintába került gyermekek 40 százaléka volt roma és 18%-a félig roma származású: együttesen 58 százaléka. Reális becslések szerint a magyar gyermeknépességnek mindössze 13 százalékát teszik ki a roma származású gyermekek. A roma származású gyermekek felülreprezentáltsága a gyermekvédelmi szakellátásban nagyrészt a romák elleni közvetett diszkriminációval magyarázható az által, hogy a Gyermekvédelmi törvény előírásainak alkalmazása, illetve maga a gyermekvédelmi rendszer működése aránytalanul nagy mértékben érinti a roma népességet. (Fenntartott érdektelenség, 2007. 17.)

A kutatás eredménye szerint a kiemelések oka gyakran anyagi okra vezethető vissza, a roma gyermekeket gyakrabban emelik ki emiatt, mint nem roma társaikat. A roma származású gyermekek helyzetét megvizsgálva az örökbefogadások terén az ERRC kutatási eredményei azt mutatják, hogy a roma származású gyermekeket kisebb valószínűséggel fogadják örökbe, mint nem roma társaikat, aminek következtében a roma gyermekek aránytalanul hosszabb időt töltenek intézményi nevelési keretek között. Gyermekvédelemben dolgozó szakemberek szerint az örökbefogadó szülők többsége nem roma származású, akik nem vállalják a roma gyermekek örökbefogadását különféle okok miatt. Mivel a roma származású gyermekeket nagyobb valószínűséggel nyilvánítják értelmi fogyatékosnak vagy sajátos nevelési igényűvé, mint nem roma társaikat, a roma származású gyermekek kettős hátrányban vannak a megfelelő örökbefogadó család kiválasztása során. Az ERRC által megkérdezett értelmi fogyatékosnak illetve sajátos nevelési igényűvé nyilvánított gyermekek hatvanhárom százaléka volt roma származású. A roma származású gyermekeket aránytalanul magas számban nyilvánítják értelmi fogyatékosnak, ami nemcsak a gyermekvédelmi szakellátásban hat ki további sorsukra, hanem befolyásolja és megpecsételheti helyzetüket az oktatási rendszerben, illetve végletesen beszűkítheti további esélyeiket. (Fenntartott érdektelenség, 2007. 18.)

Neményi Mária – Messing Vera (2007) 2005-ben végeztek kutatást a gyermekvédelmi gondoskodásba került gyermekek helyzetére vonatkozóan. Arra a kérdésre keresték a választ, hogy milyen fő okok állnak a gyermekvédelmi gondoskodásba helyezés mögött, vannak-e regionális, települési, illetve a családok szociális és etnikai háttere alapján tapasztalható különbségek a gyermekvédelmi gondoskodásba kerülés során. Valamint, hogy tekintettel van-e a gyermekvédelmi gondoskodásba helyezés a gyermek speciális és különleges szükségleteire, illetve milyen akadályok állnak a megfelelő ellátás előtt, befolyásolja-e és ha igen milyen módon a gyermekvédelmi gondoskodásba kerülés a gyermek iskolai pályafutását, további esélyeit. (Neményi-Messing, 2007. 2.) A kutatás módszere a kérdőív volt, amit a nevelőszülői és a gyámi tanácsadók töltöttek ki a rendelkezésre álló iratanyagok alapján. A kutatásba három korcsoportot vontak be a 0-3 éves, a 6-7 éves korosztályt és a serdülőkorúakat. Összesen 1866 gyermekre vonatkozóan gyűjtöttek adatokat, akik 2003. január 1-je után kerültek a gyermekvédelmi szakellátásba. Az a tény, hogy a kérdőívek kizárólag a szakszolgálatok munkatársai számára rendelkezésre álló dokumentumok alapján kerültek kitöltésre, jelentősen korlátozta a kutatás mozgásterét csak olyan kérdéseket tehettünk fel, amelyeket a gyermekről elvileg rendelkezésre álló dokumentáció eredetileg is tartalmazott. Másrészt pedig szembesülnünk kellett azzal a – mint kiderült nagyon gyakori – problémával, hogy a gyermekek dokumentációja hiányos. (Neményi-Messing, 2007. 4.) A kutatás a következő eredményekkel szolgált: a roma kisebbséghez tartozás nagymértékben kihat a gyermekvédelmi gondoskodásba kerülés valószínűségére. Országos szinten is jelentős mértékű több mint két és félszeres egy roma gyermek bekerülési esélye lakossági arányaihoz képest, de még kirívóbb az esélykülönbség bizonyos megyék esetében. Miközben jól látjuk, hogy a lakosságon belüli magas romaarány magával vonja, hogy a gyermekvédelmi szakellátás hatókörébe is rendkívül magas számban – az országos átlaghoz képest kimagasló arányban – kerülnek roma gyermekek (Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád vagy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a gyermekkorú népesség negyedét meghaladó vagy megközelítő roma gyermek arány számokat és ebből következően a gyermekvédelmi gondoskodásba akár 73 %-os roma előfordulási arányt is találhatunk), mégis a roma gyerekek bekerülésének esélye éppen azokban a megyékben a legmagasabb, ahol a romák lakossági aránya nem éri el az országos átlagot. (Neményi-Messing, 2007. 5.)

A gyermekvédelmi szakellátásba került gyermekekre vonatkozóan a szerzők megállapítják, hogy: az ország gyermeklakosságának megoszlásával összevetve azt látjuk, hogy a községekben élő gyerekek valamelyest veszélyeztetettebbek: míg az országos arányuk 36% körül van (korcsoportonként néhány százalékot tér el), addig a gyermekvédelmi gondoskodásba a kistéleplésről bekerültek aránya 40-45%. Ez feltehetően azzal magyarázható, hogy a községekben súlyosabb megélhetési és szociális problémákkal terheltek a családok, és ezekre gyakran más olyan veszélyeztetettségi ok rakódik (pl. alkoholizmus, pszichés betegségek), amik végül a gyermek

családból való kiemeléséhez vezet. (Neményi-Messing 2007. 6.) A gyermekvédelmi gondoskodásba került gyermekek halmozottan hátrányos helyzetét igazolja a következő megállapítás: az együtt élő családtagok, elsősorban a családokban nevelkedő gyermekek magas száma, a jellemzően szűkös és elégtelen lakásviszonyok, valamint a családok anyagi viszonyait feltehetően nagyban befolyásoló alacsony foglalkoztatási szint még az elérhető adatok szintjén is a gyermekek többségének halmozottan hátrányos szociális helyzetét valószínűsítik. (Neményi-Messing, 2007. 7.)

A szerzők a bekerülés okait vizsgálva a következő megállapítást tették a vizsgált mintára vonatkozóan: a legnépesebb csoportot azok a gyermekek alkották, akiket szüleik elhanyagoltak, a család rossz szociális körülmények között élt, a szülők szenvedélybetegek, illetve a gyerekeket a szülők elhagyták. 624 gyermeket soroltak ide.

A második csoportba azok a gyerekek kerültek, akik rossz szociális körülmények között élnek és ebből fakadóan a szülők elhanyagolták őket. Ide 425 gyermeket soroltak. 320 gyermeket érintett a szülők betegsége vagy halála. 309 gyermek esetében saját deviáns viselkedése miatt került sor a kiemelésre. Az utolsó csoportot azok a gyermekek alkották, akiket szüleik bántalmaztak, esetleg szexuálisan zaklattak. 190 gyermeket soroltak ide a kutatók. A szakellátásba került gyermekek elhelyezésére vonatkozóan a következőket állapították meg:

A gyermekek elhelyezésekor tehát úgy tűnik, hogy – a gyermekvédelmi törvény céljaival ellentétben – nem a gyermek legfőbb szükséglete és érdeke az egyetlen irányadó, meghatározó szempont, hanem a döntést a meglévő struktúra és intézményrendszer adottságai és gazdasági megfontolások is befolyásolják. (Neményi-Messing, 2007. 11.) Az elhelyezés körülményeit vizsgálva a kutatók azt találták, hogy a mintába került gyermekek felét gyermekotthonban helyezték el. A kamaszokra különösen igaz ez, hiszen mindössze 14%-uk kerül nevelőszülőkhöz.

Az etnikai háttér szempontjából végzett összehasonlítás során az derült ki, hogy a romának tartott gyerekek jelentősen nagyobb arányban kerülnek gyermekotthonba, mint nem roma társaik. A csecsemők között az ő 53%-os gyermekotthoni elhelyezésükkel szemben a nem romák 40%-os aránya áll, hasonlóan nagy a különbség a serdülők esetében (58% szemben a 46%-kal) és ugyan kisebb mértékben, de az iskolakezdők között is túlreprezentáltak a roma gyerekek a nem romákhoz viszonyítva. 35 illetve 30% ebben az ellátási formában. Ehhez képest pedig minden korcsoport esetében azt tapasztaltuk, hogy a nem roma gyerekek nagyobb hányada kerül családszerű ellátásba, illetve kamaszok esetében a feltehetően nagyobb önállóságot és az életre való felkészítés szempontjából elfogadhatóbb életformát nyújtó lakásotthoni elhelyezésbe is (Neményi-Messing, 2007.12.)

A gyermekotthoni elhelyezés során vizsgálták a gyerekek értelmi fejlődését. Az értelmi fejlődés terén a roma gyerekek csak alig fele (47%-a), a nem romáknak viszont 60%-a érte el az életkorának megfelelő, normálisnak feltételezett szintet. Az is szembeszökő, hogyan nyílik az olló a roma és nem roma gyerekek értelmi fejlettségének megítélésében koruk előreha-

ladtával, míg a csecsemőknél elhanyagolható a különbség, az iskolakezdő korosztályában már több mint 20%-os az eltérés, és mire a gyerekek a felnőttkor küszöbére, legalábbis a pályaválasztás időszakához érnek, már másfélszeres a különbség az értelmileg elmaradott roma és nem roma gyerekek arányszáma között. (Neményi-Messing, 2007. 14.)

Herczog Mária és Kőműves Ágnes a bűncselekményt elkövetett gyermekkorúak szakellátásba kerüléséről folytatott kutatást, aminek keretében megállapítható volt, hogy esetleges, hogy a bűncselekményt elkövetett gyerekek közül ki kerül be a szakellátásba, mint ahogy az is, hogy hová kerül, és mi történik vele. Sajnos sem a gyerekotthonok, lakásotthonok, sem pedig a különleges gyerekotthonok – ahol szintén készült adatfelvétel és interjú is – nem rendelkeznek olyan programokkal, amik ezt a nagyon sok szempontból speciális szükségletű gyerekcsoportot céloznák meg, vagy érnék el. Mindenedig nem készült olyan utánkövetéses vizsgálat, ami mutatná az elvégzett munka eredményességét, eredménytelenségét. A vizsgálatból az derül ki, hogy az intézményekben dolgozó szakemberek meglehetősen borúlátóak, lévén két év után vissza kellene gondozni a fiatalokat, de nem nagyon várják őket sehol, és sem a szakellátás, sem az alapellátás sem nyújt további segítséget, iskolai kilátásaik pedig nagyon szerények, ha egyáltalán van esély arra, hogy elvégezzék 18 éves korukig a megfelelőt. (Herczog-Kőműves, 2007)

■ ÖSSZEGRZÉS

A kutatók módszerként kvantitatív és kvalitatív módszereket egyaránt választottak. Gyakran alkalmazott módszer a dokumentumelemzés, a rendelkezésre álló iratanyagok áttekintése. A legtöbb kutatás az állami gondozottak társadalmi integrációját vizsgálta. Az önálló életkezés problémái rögtön láthatóvá válnak számunkra, míg az otthonban élő gyermekek problémáival kevéssé szembesülünk. A kutatások eredményei éppen ezen a területen nem mutatnak áttörő változást. A gyermekotthonok, lakásotthonok létrejöttével egy jelentős szervezeti átalakulás ment végbe a gyermekvédelemben, de a fiatalok társadalmi integrációjának problémája maradt. Az 1997 előtti kutatások Hanák (1985), Novák (1985) Strausz (1990) és az 1997 utáni kutatások is Szikulai (2004), Rác (2006) hasonló problémákról számol be. Nehezíti a fiatalok társadalmi integrációját az alacsony iskolai végzettség, a munkanélküliség, a lakásszerzés problémái, az önállóság kialakításának hiánya, a pénzkezelési nehézségek.

A kapott eredmények indokolják a további kutatásokat, amelyek feltárhatják, hogyan lehetne hatékonyabbá tenni a gyermekotthoni/lakásotthoni nevelést, milyen módszerek alkalmazására lenne szükség ahhoz, hogy a fiatalok társadalmi beilleszkedése zökkenőmentesebb legyen.

Rákó Erzsébet

■ FELHASZNÁLT IRODALOM

Arató Domonkos – Csizmadia Sándor – Szabó Erzsébet (2002): *Nevelőotthon típusok összehasonlító vizsgálata*. www.fernevtan.hu 2006. 06.02.

Gergely Ferenc (1997): *A magyar gyermekvédelem története (1867-1991)*. Püski Kiadó, Budapest.

Herczog Mária (1997): *A gyermekvédelem dilemmái*. Pont Kiadó, Budapest.

Havas-Herczog-Neményi (2007): *Fenntartott érdektelenség Roma gyermekek a magyar gyermekvédelmi rendszerben* Kutatási beszámoló Európai Roma Jogok Központja.

Hanák Katalin (1983): *Társadalom és gyermekvédelem*. Akadémiai Kiadó Budapest.

Hanák Katalin (1985): *A volt állami gondozottak társadalmi beilleszkedése* IN Kósáné Ormai Vera, Münnich Iván (szerk.) (1985): *Szocializációs zavarok-beilleszkedési nehézségek*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Hazai Vera – Volentics Anna (1986): *Sajátos élethelyzet-sajátos életmód* Nevelőotthoni életmód egy időmérleg- vizsgálat tükrében. *Pedagógiai Szemle*, 1986. 3. sz.

Hazai Vera (1984): *Nevelőotthoni csoportok szociometriai vizsgálata*. In.: *Gyermek- és ifjúságvédelem* 1984. 3. sz.

Herczog Mária, Hodosán Róza, Rónainé Falusi Mária: *A 0-3 éveseket gondozó intézetekben végzett kutatásról*, Országos Család- és Gyermekvédelmi Intézet, Budapest, Kézirat.

Herczog Mária (2005): *Gyermekvédelmi kézikönyv*, KJK-Kerszöv, Budapest.

Herczog Mária (2007): *Gyermekbántalmazás*, Complex-Kiadó, Budapest.

Herczog Mária (2002): *Bántalmazás miatt szakellátásba került fiatalok*. IN: *Társadalmi befogadás 2002*, szerk.: Hodosán Róza, Kapocs könyvek 5. Budapest, 2007.

Herczog Mária-Neményi Mária (2007): *Roma gyerekek a gyermekvédelem-ben*. In.: *Család, gyermek, ifjúság* 2007. évi 6. sz.

Novák Mária (1987): *1987 – hajléktalanok éve*. *A volt állami gondozottak főbb lakásjellemzői*. *Gyermek- és ifjúságvédelem* 1987. évi 4. sz.

Örkény Ágota és mtsai (2005): *Kutatási beszámoló drogfogyasztás állami gondozott fiatalok körében*. www.icsszem.hu/main.php?folderID908 2006. 05.02.

Neményi Mária-Messing Vera (2007): *Gyermekvédelem és esélyegyenlőség*. Kapocs, 2007. február.

Pataki Ferenc (1986): *Javaslatok a társadalmi makrofolyamatok befolyásolására*. IN: *Andorka és mtsai (1986): Beilleszkedési zavarok Magyarországon*. Kosuth Kiadó, Budapest.

Rác Andrea (2006): *A gyermekotthoni nevelés kihívásai, a nagykorúságuk előtt álló fiatalok jövőképe*. IN: *Kapocs*, 2006. augusztus 29.

Strausz Györgyné (1990): *Nagykorúvá vált állami gondozottak társadalmi beilleszkedése*. IN: *Gyermek- és ifjúságvédelem*, 1990. évi 4. sz.

Szikulai István (2004): *„Nem szeretném, hogy befejeződjön”* A gyermekvédelmi rendszerből nagykorúságuk után kikerült fiatal felnőttek utógondozásának és utógondozói ellátásának utánkövetéses vizsgálata. *NCSSZI*, Budapest.

Veres Sándor – Brezovszky László (1990): *A képzettségi hátrányok okai az állami gondozottak körében*. IN: *Gyermek- és ifjúságvédelem*, 1990. évi 1. sz.

Vidra-Szabó Ferenc (2000): *„Soha többé nem megyek haza”*. In.: *Esély* 2000. évi 5. sz.

Zsámbéki Eszter (2004): *A lakásotthonban élő gyermekek helyzete*. IN: *Család, Gyermek, Ifjúság* 2004. 2. sz.

Merre visz az út?

■ A PEST MEGYEI BEZÁRT KISGYERMEKOTTHONOK VOLT LAKÓIRÓL SZÓLÓ UTÁNKÖVETÉSES VIZSGÁLAT ÖSSZEGZŐ TANULMÁNYA /II. RÉSZ/¹

Lapunk 2008/2. számában azonos címmel jelent meg a tanulmány első része, amelyben szó esett az elmúlt évek törekvéseiről és részleges eredményeiről, ugyanakkor felhívta a figyelmet arra, hogy a rendszer hibáit és gondjait vélhetően hosszabb idő alatt lehet csak korrigálni, változtatni. Az elhivatott szakemberek természetesen türelmetlenek, hiszen gyermeki életek, sorsok függenek attól, a társadalom azon belül az arra hivatott döntéshozók és szakemberek átérzik- és megértik-e a problémák fontosságát. Mikor lesz egyértelmű a gyermekvédelem minden szereplőjének, hogy esetleges késlekedése, nem alapos helyzetismerete, félreértett szerepe emberi életek alakulásának, esetleg kiskislásának meghatározó szereplőjévé teszi. A szakellátásba került kisgyermekek – és az onnan kikerülők - még inkább körültekintő, fokozott gondoskodást, támaszt, segítséget igényelnek, hogy hátrányos helyzetük miatt ne kerüljön növekedésük, felnőtté válásuk, életkezdési esélyeik veszélybe, ellátásuk során ne szenvedjenek helyrehozhatatlan károsodást. Az előző részben sorra vettük a közelmúlt kutatási eredményeit és a mai napig megválaszolatlan kérdéseket. Az aktuális vizsgálat fényében kifejtettük az interjúk alapján kibontakozó tapasztalatokat a gyermekek közösségbe-családba kerülési, fejlettségi állapotáról és a beiskolázási nehézségekről, iskolarendszerbeli gondjairól. A tanulmányt a felnőtt gyermekek életével, és a kötődések, kapcsolatok elemzésével folytatjuk.

■ VISSZATEKINTÉS

Az előző részben közölt interjúk megmutatták, hogy milyen komoly megterhelést jelent a gyermekek számára az iskola. A tanulási gondok majdnem általánosak, a már felnőtt gyermekek esetében a visszaemlékezések szerint a legtöbbjük esetében fordulópontot jelentett életükben. Majdnem mindannyian úgy em-

lékeznek vissza, hogy nagyon rossz volt, nem szerették a tanulást, folyamatos problémáik voltak, hol a tanáraikkal, hol a társaikkal, több iskolaváltás történt, a gondokkal menekültek egyik helyről a másikra. Egyértelmű, hogy szinte minden esetben a tanulási nehézségek által kiváltott magatartási viselkedési zavarok állnak a nehezen kezelhető gyermekek mögött. Helyzetüket csak súlyosítja, hogy családi, gondozási körülményeik miatti hátrányuk az iskolákban nem csökken, sőt, kijelenthető, hogy erősödik. Interjúalanyaink között a rendkívüli az átlagos, normál életmenet és iskolavégzés, továbbtanulás. Az ilyen esetek többségében jó képességű gyermek és harmonikus, kevés gondozóhely váltással járó nevelőszülői kapcsolat áll a háttérben. A már jelzett tanulási, iskolavégzettségi mutatók jelzik ezt. Az számít kivételnek, ha egy minden tekintetben hátrányos

¹ Készült: a Szociális és Munkaügyi Minisztérium Gyermekvédelmi Főosztályának megbízásából. A vizsgálatot a Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet készítette. A kutatás vezetője és e cikk szerzője: Hodosán Róza. A szerző köszönetet mond mindazoknak, akik munkájukat segítették azzal, hogy lehetővé tették törvényes keretek között az irattárakban való kutató munkát, interjúkat adtak, életük nehéz és küzdelmes szakaszait megmutatták, leküzdötték bizalmatlanságukat, és olyan sorsokat mutattak meg, amelyek mindannyiunk számára okulással szolgálhatnak.